

همایش بین المللی اتحادیه اقتصادی اوراسیا ونقش ژئوپلیتیک مناطق آزاد در توسعه روابط منطقه ای

International Conference on the Eurasian Economic Union and Geopolitical Role of Freezones in the Development of Regional Relations

نگرشی مقایسه‌ای به مدیریت مناطق آزاد (ایران، امارات متحده عربی و ترکیه)

محسن جان پرور^۱ (استادیار جغرافیا سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد)
دریا مازندرانی^۱ (دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد)

چکیده

با توجه به اهمیت مناطق آزاد تجاری-صنعتی در اقتصاد کشورهای توسعه یافته و برخی کشورهای در حال توسعه، داشتن نگرش مقایسه‌ای به نحوه مدیریت این مناطق امری ضروری به نظر می‌رسد. در تحقیق حاضر مقایسه مدیریت مناطق آزاد سه کشور ایران، امارات متحده عربی و ترکیه مورد بررسی قرار گرفته است و در گام بعدی سعی شده است برای مدیریت هر کشور مدل مفهومی مشخصی ترسیم کرد تا نحوه مدیریت مناطق آزاد راحت‌تر در آن بیان شود. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که مناطق آزاد ایران در قانون آماده است که باید به صورت یکپارچه مدیریت شود یعنی مجموعه‌ای از سازمان‌ها و اداره‌ها ولی متأسفانه این مناطق به شدت درگیر بروکراتیک هستند و مدیریت موفق ندارند. در مقابل اداره مناطق آزاد تجاری امارات متحده عربی به علت استفاده از مدل اداری یعنی محلی شدن مدیریت این مناطق، بسیار موفق هستند. در ترکیه نیز از مدل سازمانی برای مدیریت مناطق آزاد تجاری استفاده می‌شود؛ اما به دلیل توافقی‌نامه‌های متعددی که ترکیه با انجمن‌ها به خصوص اتحادیه اروپا دارد، صاحب موفقیت چشمگیری در این مناطق می‌باشد.

واژگان کلیدی: مناطق آزاد، مدیریت مناطق آزاد، ایران، امارات متحده عربی، ترکیه

آدرس دبیرخانه: تهران-سعادت آباد-بلوار فرحزادی-میدان کتاب-خیابان
کوهستان-کوچه گل آذین-بن بست یک-پلاک یک-طبقه سوم
آدرس سایت: www.iag.ir تلفن: ۰۲-۲۲۳۵۷۸۵۶۱ پست الکترونیکی: info@iag.ir

همایش بین المللی اتحادیه اقتصادی اوراسیا و نقش ژئوپلیتیک مناطق آزاد در توسعه روابط منطقه ای

International Conference on the Eurasian Economic Union and Geopolitical Role of Freezones in the Development of Regional Relations

۱- مقدمه

منطقه آزاد، محدوده‌ای است در داخل مرزهای سیاسی کشور که مشمول محدودیت های قانونی، به ویژه مقررات گمرکی نباشد (öztürk,2004:112). این مناطق باتوجه به اینکه در بیرون از محدوده منطقه گمرک قرار دارند، حقوق رایج در حوزه های تجاری، مالی و اقتصادی و نیز نظام اداری کشور در آنها به اجرا در نمی آید و یا اینکه تا اندازه ای به اجرا در می آید و به شدت مورد تشویق برای فعالیت های صنعتی و تجاری قرار دارند و به لحاظ فیزیکی نسبت به قسمت های دیگر کشور متفاوت و جدا هستند (inan,2005:1). مناطق آزاد، علی رغم داشتن گستره جغرافیایی محدود، با توجه به فلسفه وجودی متمایز و نوع مدیریت ویژه، در صورت به کارگیری سیاست های کارآمد و اصولی می توانند به عنوان کانون های کوچک، اما با نقش آفرینی های اقتصادی کلان در عرصه معادلات ژئواکونومیکی ظاهر شوند (ولی قلی زاده و الله وردی زاده، ۱۳۸۹: ۱۵۳). به عبارت دیگر این مناطق، و سیله ای برای ورود به بازارهای جهانی و بهره گیری از برتری های نسبی اقتصاد داخلی در بازرگانی بین المللی بوده و باید به عنوان تسریع کننده (کاتالیزور) ارتباط اقتصاد ملی با اقتصاد جهانی به کار روند (رکن الدین افتخاری و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۴۴). به طور کلی مناطق آزاد، فارغ از پیچیدگی های دست و پاگیر بوروکراتیک و نیز تعرفه ها و قوانین و مقررات سخت گیرانه تجاری و سیاسی نقش مهمی در نقل و انتقال کالا و تکنولوژی در دنیای اقتصاد بازی می کنند (ابراهیمی و لطفی، ۱۳۹۶: ۲۱۷). این مناطق، با داشتن قابلیت هایی در جهت افزایش صادرات، اشتغال زایی، جذب سرمایه گذاری خارجی، جذب گردشگران خارجی و داخلی و... می توانند نقش مهمی در اقتصاد کشورها ایفا کنند (حاجی نوروزی، ۱۳۹۵: ۹). اما با گذشت بیش از سه دهه از ایجاد اولین منطقه آزاد تجاری در ایران، این مناطق هنوز نتوانسته اند از جایگاه مناسبی در اقتصاد ایران برخوردار شوند. آنچه می تواند منجر به حصول اهداف مناطق آزاد شود، نحوه اداره این مناطق و اتخاذ تصمیمات مناسب با در نظر گرفتن قابلیت های منطقه است (لطیفی و امین آقایی، ۱۳۸۶: ۷۹-۸۰). مکان ها و نواحی جغرافیایی به منظور اداره بهتر امور و تنظیم روابط افقی و عمودی با سایر نواحی و همچنین استقرار نهادها و سازمان ها به خودگردانی و مدیریت در بعد محلی نیازمند می باشند (حجی پناه و همکاران، ۱۳۹۷: ۵۳۸). این نوع خودگردانی ها و سازماندهی سیاسی فضا در بعد محلی در ادبیات جغرافیایی سیاسی به دولت محلی و حکومت محلی^۱ و غیره تعبیر می شود که با کارکردهای ویژه خود از فعالیت هایی که مربوط به قلمرو دولت مرکزی است مجزا می شود. خودگردانی های محلی بر اساس فضای جغرافیایی خود دارای کارکردهای متنوعی شامل امور سیاسی، امنیتی، اداری خدماتی، تجاری بازرگانی، توریستی و غیره هستند (حافظنیا و همکاران، ۱۳۹۰: ۲۲).

همایش بین المللی اتحادیه اقتصادی اوراسیا و نقش ژئوپلیتیک مناطق آزاد در توسعه روابط منطقه ای

International Conference on the Eurasian Economic Union and Geopolitical Role of Freezones in the Development of Regional Relations

در این میان، مناطق آزاد به لحاظ مدیریتی و اداره امور از مرحله تصمیم‌گیری تا اجرا و نظارت یکی از انواع خودگردانی‌های محلی است که در مناطق جغرافیایی ویژه‌ای با اختیارات و شرح وظایف مشخص به اداره امور محلی می‌پردازد. در ایران اراده حاکمیت ملی بر پهنه فضایی مناطق آزاد از دو طریق صورت می‌پذیرد: یکی از طریق الگوی مدیریت سیاسی فضا (وزارت و استانداری کشور) و دیگری اختصاصی (سازمان مناطق آزاد). در این راستا در دولت‌های بسیط جهت کاهش دیوان سالاری، بروکراسی و تسریع روند سرمایه‌گذاری و تولید در مناطق آزاد، به اشکال مختلف نظیر عدم تمرکز، سعی در اعطای استقلال اداری جهت تحقق اهداف تشکیل این گونه مناطق هستند (گرچی‌ازندریانی و باران‌زهی، ۱۳۹۸: ۱۴۹) و یکی از نشانه‌های استقلال ساختاری، برخورداری از شخصیت حقوقی مستقل و عدم وابستگی سازمانی به دولت دانست (گرچی، ۱۳۹۵). از سوی دیگر با توجه به این مسئله که مناطق آزاد در هر کشوری به عنوان بازوهای تبادلات اقتصادی در مناطق مرزی شناخته می‌شوند، می‌توانند جایگاه بسیار مهمی در افزایش سطح همکاری و همگرایی بین کشوری داشته باشند، از این رو باتوجه به اهمیتی که مناطق آزاد در افزایش پیوندهای اقتصادی بین کشورها دارد ضروری است که مطالعه‌ای جهت بررسی نحوه مدیریت مناطق آزاد در ایران و مقایسه آن با کشورهای پیرامون صورت گیرد تا مشکلات و مسائل این مناطق با اهمیت اقتصادی مشخص شود. بنابراین پژوهش حاضر به دنبال مقایسه مدیریت مناطق آزاد کشور در سه کشور ایران، ترکیه و امارات متحده عربی است.

۱- پیشینه تحقیق

در انجام هر کار پژوهشی و تحقیق علمی، مطالعه و بررسی پژوهش‌های انجام شده در ارتباط با موضوع مورد بررسی و با هدف بهره‌مندی از نتایج توسعه و تکامل آن‌ها ضروری است و محقق را جهت دستیابی به نتیجه بهتر تا حد قابل توجهی کمک می‌کند. بررسی منابع مرتبط و نزدیک به موضوع یعنی مدیریت مناطق آزاد در بین مقاله‌های داخلی و خارجی متعددی یافت شد. برخی از این منابع که تا حدی بیشتر بحث را مطرح کرده‌اند در جدول شماره ۱ آورده شده است.

جدول ۱: نمونه‌هایی از مقالات مرتبط با مدیریت مناطق آزاد

محقق / سال	عنوان	یافته‌ها
فضلی و هداوند ۱۳۹۶	ماهیت حقوقی نظارت بر سازمان مناطق آزاد تجاری-صنعتی ایران	در خصوص ساختار سازمان منطقه آزاد و استثنائات قانونی آن، مشخص گردید که این استثناها هم ناظر به نحوه اداره امور و هم مربوط به نظارت‌های مختلف بر این نهاد می‌باشد. بنابراین جهت جلوگیری از مفاسد اداری و اقتصادی و پیشرفت این مناطق در جهت اهداف تعیینی و توسعه صادرات و کسب منابع ارزی، وجود نظارت بر نهادهای مقررات‌گذار در مناطق آزاد شفاف گردد تا نواقص مربوط به اجمال و فقدان تکرار نگردد.

همایش بین المللی اتحادیه اقتصادی اوراسیا و نقش ژئوپلیتیک مناطق آزاد در توسعه روابط منطقه ای

International Conference on the Eurasian Economic Union and Geopolitical Role of Freezones in the Development of Regional Relations

<p>اراده حاکمیت ملی بر پهنه فضایی مناطق آزاد کشور ایران از دو طریق صورت می پذیرد: یکی از طریق الگوی مدیریت سیاسی فضا (وزارت و استانداری کشور) و دیگری اختصاصی (سازمان مناطق آزاد) که با الگوی مدیریت سایر کشورها متفاوت است. زمانی که این دو الگو مکمل هم بوده اند باعث رشد و توسعه و زمانی که باهم در تعارض بوده اند باعث تاثیر منفی بر روی کارکرد منطقه آزاد شده اند.</p>	<p>بررسی تاثیر الگوی دوگانه مدیریت سیاسی فضا بر کارکردهای مناطق آزاد: مطالعه موردی کیش</p>	<p>حافظنیا و همکاران ۱۳۹۰</p>
<p>نحوه اداره مناطق آزاد تجاری از اهمیت زیادی برخوردار است. این مناطق از طریق تاسیس یک شرکت دولتی که دارای کلیه اختیارات حاکمیتی به استثنای امور نظامی و امنیتی است، اداره می شود. به کارگیری شیوه متمرکز در اداره مناطق مزبور ایرادات جدی دارد و لزوم بازنگری در نحوه اداره مناطق آزاد یعنی ضرورت خصوصی سازی مشخص می شود. واگذاری مدیریت به بخش خصوصی نخست به صورت بازسازی ساختاری سازمان اداره کننده و در مرحله بعد اجاره طولانی مدت شرکت های مذکور به این بخش می باشد.</p>	<p>الگوی خصوصی سازی ساختار اداره مناطق آزاد تجاری</p>	<p>جهرمی و رضوانی ۱۳۹۵</p>
<p>جهت دستیابی به اهداف مورد نظر در باب تاسیس مناطق آزاد، بهترین شیوه مدیریت می تواند گرایش به وضع مقررات در راستای نظام منطقه گرایی اقتصادی باشد.</p>	<p>امکان استقلال اداری مناطق آزاد تجاری صنعتی در ایران</p>	<p>گرگی ازندیانی و باران زهی ۱۳۹۸</p>
<p>نحوه تاثیر گذاری قوانین و برنامه ریزی دولت در مناطق آزاد تجاری ایران، به دلیل ناکامی این مناطق، ناقص عمل کرده است. چرا که در دوران جنگ تحمیلی، این مناطق، بیشتر معطوف به ایجاد زمینه ای برای وادرات کالاهای مورد نیاز کشور در این برهه بوده است. همچنین مناطق آزاد تجاری بیشتر در نواحی ساحلی ایران تاسیس شده اند که این نقاط از محروم ترین نقاط ایران است و در بیشتر مواقع درآمد حاصل از صادرات کالا، صرف هزینه های عمران و آبادی این مناطق می شود چرا که زیربنای مناسب وجود نداشته است.</p>	<p>جایگاه مناطق آزاد در برنامه ریزی منطقه ای ایران</p>	<p>لطیفی و امین - آقایی ۱۳۸۶</p>
<p>چین با استفاده از مزیت تجارت آزاد از طریق راه اندازی مناطق آزاد و اتخاذ سیاست های نوین، توانست به رشد اقتصادی ۹ درصد در بیست و پنج سال گذشته برسد و در عرصه اقتصاد جهانی حضور فعال و موثر داشته باشد. در یک ارزیابی نیز عوامل موثر بر عملکرد این مناطق در زمینه توسعه صادرات، جذب سرمایه گذاری خارجی، توسعه سیاست زیربنایی و ایجاد فرصت های شغلی، مورد توجه قرار گرفت.</p>	<p>مناطق ویژه اقتصادی چین: مدیریت، عملکرد و چشم انداز آینده</p>	<p>علوی نسب ۱۳۸۱</p>
<p>مناطق آزاد، که در مناطق خاصی از کشور ایجاد شده و مقررات و محدودیت های اعمال شده در تجارت خارجی به طور جزئی یا کاملاً بی اعتبار تلقی می شود، اخیراً نقش مهمی در حجم تجارت جهانی داشته است. منطقه آزاد اژه، که فعالیت های آن با هدف جذب سرمایه گذاری های مبتنی بر فناوری پیشرفته آغاز شده است، در گازیمر - از میر تاسیس شد.</p>	<p>مناطق آزاد و منطقه آزاد اژه: ارزیابی وضعیت</p>	<p>Hava, 1999</p>

ماخذ: نگارندگان ۱۳۹۹

بررسی و تحلیل پیشینه و سوابق نظری پژوهش نشان می دهد که با وجود منابع مرتبط علمی بسیاری در خصوص چگونگی مدیریت مناطق آزاد، اما هیچ کدام از مقالات به طور مشخص نگرش مقایسه ای به چگونگی مدیریت این مناطق در سه کشور ایران، امارات متحده عربی و ترکیه نداشته اند و برای درک بهتر موضوع مدل مفهومی ارائه نکرده اند.

همایش بین المللی اتحادیه اقتصادی اوراسیا و نقش ژئوپلیتیک مناطق آزاد در توسعه روابط منطقه ای

International Conference on the Eurasian Economic Union and Geopolitical Role of Freezones in the Development of Regional Relations

۲- روش تحقیق

با توجه به ماهیت موضوع و اهداف تحقیق، نوع تحقیق حاضر کاربردی است و روش بررسی آن توصیفی-تحلیلی است. در تحقیق حاضر تلاش شده است ضمن داشتن نگرش مقایسه‌ای به مدیریت مناطق آزاد سه کشور ایران، امارت متحده عربی و ترکیه، برای درک بهتر چگونگی مدیریت هر کدام از این مناطق آزاد یک مدل مفهومی رسم شده است. بدین منظور با مراجعه به داده‌های کتابخانه‌ای (کتاب‌ها، مقالات و مجلات مرتبط با موضوع)، چگونگی اداره مناطق آزاد این سه کشور مورد بررسی قرار گرفته است و در گام دوم با ترسیم مدل‌های مفهومی مدیریت مناطق آزاد به درک بهتر چگونگی عملکرد آنها احصاء شده است.

۳- ادبیات نظری تحقیق

مرز یعنی آن قلمروهایی که بلافاصله نزدیک به خط جدا کننده بین دو یا چند کشور است. این چشم انداز یک مرز است که به صورت منطقه ای در یک خط ثابت مشخص می شود. خط مرزی نقطه شروع تجزیه و تحلیل با اشاره ویژه به قلمرو نزدیک به آن است (Bonchuk, 2014:4). مرز از جمله مفاهیمی می باشد که در ابعاد گوناگون سیاسی، اقتصادی، تجاری، فرهنگی و جغرافیایی کاربردهای متفاوتی دارد. مرز به دو مفهوم عینی مانند مرزهای رسمی کشورها و یا ذهنی مانند مرزهای عقیدتی، همچنین می تواند در مفهوم باز، بسته و یا قوی مطرح گردد (عبده زاده، ۱۳۹۴: ۴۳). مرز دارای کارکردهای مختلفی است که یکی از مهم ترین کارکردهای آن توجه به نقش مبادلاتی مرز بین ساکنان دو منطقه مرزی است. در واقع، در جهان امروز تجارت و گسترش مبادلات تجاری به عنوان محرکه رشد و توسعه کشورها معرفی شده است. زیرا کشوری که از سیستم های باز خارجی در عرصه بین المللی برخوردار است کمتر به فقر مبتلا شده و این موضوع سبب رونق تجارت خارجی و کاهش نابرابری های موجود در جامعه می شود (اسماعیل زاده، ۱۳۹۲: ۳۰). از این رو کشورهای در حال توسعه برای گسترش تجارت خارجی به مبادلات مرزی با همسایگان روی آورده اند. در واقع امروزه کارکرد ارتباطی مرزها برجسته تر شده و در میان کارکردهای ارتباطی بعد اقتصادی نیز به مهمترین بحث بعد ارتباطی مرزها مبدل گشته است. یکی از ابعاد مهم در ارتباطات اقتصادی ایجاد سازوکاری جهت مدیریت تبادلات اقتصادی می باشد که جهت این مورد مناطق آزاد تجاری برای رونق دادن به تبادلات اقتصادی بین کشورها به وجود آمدند. از قرن ۱۶ میلادی انواع مختلفی از مناطق دارای امتیازات ویژه اقتصادی در برخی از کشورها تاسیس شدند. در سال ۱۸۸۸ میلادی، اولین منطقه آزاد تجاری که هدف تاسیس آن تا حدی با اهداف مناطق آزاد به مفهوم جدید آن تطابق دارد، در بندر هامبورگ ایجاد شد. موفقیت چشم گیر بندر آزاد هامبورگ، باعث ایجاد مناطق آزاد دیگر به ویژه در

همایش بین‌المللی اتحادیه اقتصادی اوراسیا و نقش ژئوپلیتیک مناطق آزاد در توسعه روابط منطقه‌ای

International Conference on the Eurasian Economic Union and Geopolitical Role of Freezones in the Development of Regional Relations

اروپا شد. به طور کلی تفکر حاکم بر مناطق آزاد در قبل از جنگ دوم جهانی در انبارداری، انتقال کالا از یک وسیله نقلیه به وسیله نقلیه دیگر، صدور مجدد کالا و در یک جمع‌بندی در تجارت خلاصه می‌شد از دهه ۱۹۶۰ به بعد تعداد زیادی از مناطق آزاد در انواع مختلف به وجود آمد و نقش این مناطق در اقتصاد جهانی افزایش یافت. بعد از جنگ جهانی دوم در سال ۱۹۵۹ منطقه آزاد شانون در ایرلند به عنوان اولین منطقه آزاد به مفهوم امروزی آن، تاسیس شد. زیرا برای اولین بار جذب سرمایه خارجی، انتقال تکنولوژی و ایجاد اشتغال از هدفهای عمده منطقه آزاد شانون محسوب می‌شد. هم‌چنین اولین منطقه پردازش صادرات ۲۹ در دهه ۱۹۶۰ در کشورهای ایرلند و تایوان به دنبال مکان‌یابی مجدد تولید صنعتی بین کشورهای توسعه یافته و نیز انتقال این صنایع از کشورهای توسعه یافته به کشورهای در حال توسعه تاسیس شد (نجفی و ابوطالب‌پور، ۱۳۸۸: ۸۴-۸۳). تجربه تاسیس مناطق آزاد صنعتی - تجاری یا مناطق آزاد پردازش صادرات در کشورهای در حال توسعه نشان داده است که ایجاد در کشورهای دارای فضای سیاسی - اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی و مقید به رعایت تشریفات زائد گمرکی، ارزی، اداری و سایر ضوابط و مقررات دست و پاگیر حداقل به عنوان ابزار آزمایشی توانسته برای توجیه رفع موانع ضد توسعه‌ای به کار گرفته شده و دانش و مهارت‌های جدید قابل توجهی از طریق مناطق آزاد کسب شود (احمدزاده و لطفی، ۱۳۹۶: ۱۶۶). از لحاظ نظری، تجارت آزاد، مخالف تمامی محدودیت‌های تجاری است. اما در عصر حاضر، هیچ جامعه‌ای به طور کامل و صد در صد به صورت اقتصاد آزاد اداره نمی‌شود (لطیفی و امین‌آقایی، ۱۳۸۶: ۸۰). در این مناطق، هرچند که محدودیت‌های مختلف در زمینه موانع گمرکی و تجاری، شرایط سرمایه‌گذاری، تملک خارجی و... نسبت به سایر مناطق کشور کمتر است و یا اساساً وجود ندارد (محمدی‌الموتی، ۱۳۷۴: ۱). با این حال، مناطق آزاد، به معنی دقیق کلمه مناطق آزاد نیستند؛ یعنی در این مناطق، با وجود این که قوانین در بسیاری از موارد به صورت کاملاً آزادانه به اجرا در می‌آیند، در بسیاری از موارد دیگر نیز، با جدیدت و به صورت کاملاً موثر، منطقه را مورد کنترل قرار داده، در واقع این مناطق اصولاً توسط حاکمان ملی که به وجود آورنده آنها هستند، کنترل می‌شوند (Haywood, 2000). به طور کلی، کشورها در اداره مناطق آزاد از روش واحدی پیروی نمی‌کنند، برخی از کشورها، اداره مناطق آزاد و تجاری را به جهت اهمیت موضوع منحصر در صلاحیت پارلمان یا نهاد قانون‌گذاری مشابه قرار می‌دهند و برخی دیگر از کشورها اداره این مناطق را به دولت‌های محلی (در نظام فدرال) یا قوه مجریه واگذار نموده (جبارزاده، ۱۳۸۷: ۱۲).

همایش بین‌المللی اتحادیه اقتصادی اوراسیا و نقش ژئوپلیتیک مناطق آزاد در توسعه روابط منطقه‌ای

International Conference on the Eurasian Economic Union and Geopolitical Role of Freezones in the Development of Regional Relations

در کشور ایران نیز مدیریت سیاسی و اداری مناطق آزاد و بنادر آزاد زیر نظر نماینده سیاسی منطقه‌ای حکومت نیست، بلکه به‌طور مستقیم زیر نظر بالاترین مقام کشوری هستند و مقررات و قوانین اقتصادی و تجاری و مدنی خاص خود دارند. به زبان ساده مناطق آزاد، واحد سیاسی شبه‌مستقلی هستند که در جوار واحد سیاسی مادر وظایف خود را انجام می‌دهند. مدیریت منطقه آزاد تجاری در ایجاد تعهدات بین‌المللی نیز دارای اختیارات است و قادر به برقراری روابط با دولت‌های خارجی، افراد و شرکت‌های سرمایه‌گذار بیگانه و دادن تضمین‌ها و تعهدات لازم مبنی بر ملی نشدن سرمایه‌های آنان می‌باشد (حافظنیا، ۱۳۷۸: ۲۷۷). از آنجا که، مدل و مدل سازی در عرصه علمی از اهمیت و جایگاه برجسته‌ای برخوردار است و به هر میزان ترسیم مدل‌ها در عرصه علمی نظام مند باشد و معنی دار می‌تواند زمینه درک مسائل و مباحث را بهتر و دقیقتر نماید، در تحقیق حاضر نیز برای نمایش ذهنی دقیق و روشن‌تر از مدل‌های اداره مناطق آزاد تجاری مناطق آزاد در سه کشور ایران، امارت و ترکیه استفاده شده است. مدل‌های استفاده شده در اداره مناطق آزاد تجاری را می‌توان به چند دسته تقسیم کرد: مدل سازمانی^۱، مدل اداری^۱ و مدل یکپارچه (جامع)^۱. در مدل سازمانی، یک شرکت غیرانتفاعی، خصوصی، عمومی یا شرکت مشترک عمومی و خصوصی، مسئول سازماندهی ساختاری منطقه آزاد تجاری است. همچنین، آنها مسئول سازماندهی فعالیت‌های اقتصادی و فراهم آوردن تجهیزات لجستیکی مورد نیاز هستند؛ اما، مدیریت منطقه آزاد تجاری از طریق مدل اداری مبتنی بر اداره مناطق آزاد توسط واحدهای اداری موجود در منطقه است؛ به نحوی که، مراجع اداری مجاز امور اقتصادی، تجاری و صنعتی موجود در منطقه را از طریق مجاری اداری محلی به طور مستقیم مدیریت می‌کنند (افتخارچهرمی و رضوانی، ۱۳۹۵: ۲۵۲). مدل سوم یعنی مدل جامع، مجموعه‌ای از مدل‌های سازمانی و اداری است. مهمترین ویژگی این مدل، تقسیم کار میان سرمایه‌گذاران منطقه، ادارات منطقه و مدیران مشاغل و خدمات است که همه آنها طبق قوانین به ایفاء وظیفه می‌پردازند. بر اساس این مدل، مرجع مربوطه محلی، ممکن است سازماندهی و مدیریت فعالیت‌های موجود در منطقه را به یک شرکت خصوصی واگذار کند. از جمله تحولات اخیر این نوع مدل اداره، می‌توان به توسعه آژانس‌های تجاری نیمه دولتی اشاره کرد که تمامی وظایف و تکالیف جهت اداره منطقه آزاد را متمرکز و اجرا می‌کنند (Kofi, 1997).

همایش بین المللی اتحادیه اقتصادی اوراسیا و نقش ژئوپلیتیک مناطق آزاد در توسعه روابط منطقه ای

International Conference on the Eurasian Economic Union and Geopolitical Role of Freezones in the Development of Regional Relations

۱- تجزیه و تحلیل یافته‌ها

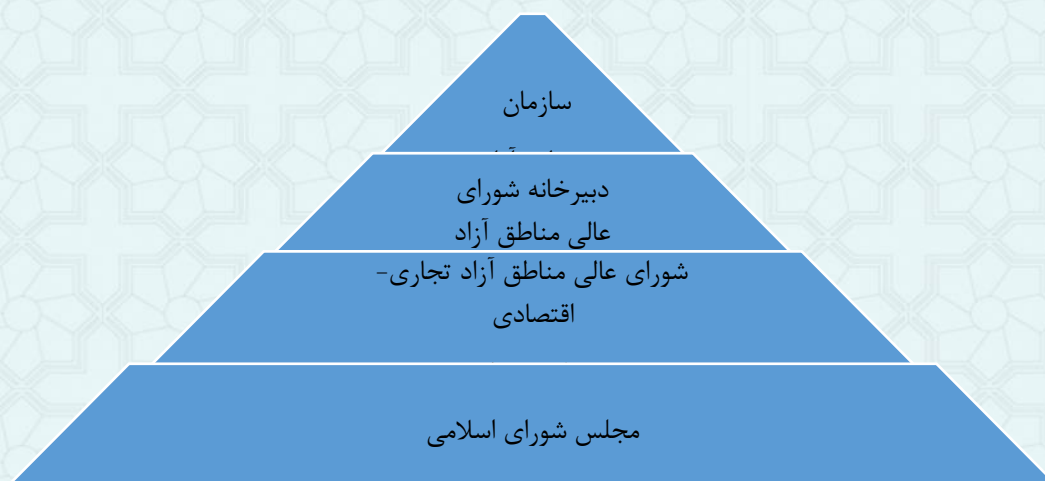
۱-۵- مدیریت مناطق آزاد ایران

سابقه ایجاد مناطق آزاد تجاری در ایران به سال 1368 برمی‌گردد که در بهمن ماه این سال هنگام تهیه و تصویب قانون برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، به موجب تبصره ۱۹، به دولت اجازه داده شد که حداکثر در سه نقطه از نقاط مرزی کشور، مناطق آزاد تجاری-صنعتی تأسیس کند. در پی تصویب این قانون هیأت وزیران در سال 1372، تأسیس سه منطقه آزاد کیش، قشم و چابهار را تصویب کرد و سپس در سال‌های بعد مناطق آزاد ارس، اروند، ماکو و انزلی نیز به این مناطق اضافه شد. ماده 1 قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری صنعتی جمهوری اسلامی ایران مصوب 1372 مجلس شورای اسلامی، اهداف تشکیل مناطق آزاد تجاری صنعتی را به این شرح بیان می‌کند: « سرمایه‌گذاری و افزایش درآمد عمومی، ایجاد اشتغال سالم و مولد، تنظیم بازار کار و کالا، حضور فعال در بازارهای جهانی و منطقه‌ای، تولید و صادرات کالاهای صنعتی و تبدیلی و ارائه خدمات عمومی» (قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری صنعتی ایران، ۱۳۷۲). از نظر ساختاری در ایران براساس ماده ۵ قانون فوق «هر منطقه توسط سازمانی که به صورت شرکت با شخصیت حقوقی مستقل تشکیل می‌شود و سرمایه آن متعلق به دولت است، اداره می‌شود. این شرکت‌ها و شرکت‌های وابسته از شمول قوانین و مقررات حاکم بر شرکت‌های دولتی و سایر مقررات عمومی دولت مستثنی بوده و منحصر بر اساس این قانون و اساسنامه‌های مربوط اداره خواهند شد و در موارد پیش بینی نشده در این قانون و اساسنامه، تابع قانون تجارت خواهند بود». تامل در قانون مزبور نشان‌دهنده آن است که چنین سازمانی در قالب یک شرکت بدون تعیین نوع شرکت عملاً دارای کلیه اختیارات مربوط به اداره منطقه است، به گونه‌ای که موارد اختیارات سازمان به‌طور پراکنده در مواد ۷، ۸، ۹ و ۱۰ قانون فوق بیان شده و در ماده ۶ مقرر شده است که «مدیر عامل سازمان که ریاست هیأت مدیره را به‌عهده خواهد داشت، به موجب حکم ریاست جمهوری و از میان اعضای هیأت مدیره منصوب و بالاترین مقام اجرایی در زمینه‌های اقتصادی و زیربنایی منطقه می‌باشد»؛ از سوی دیگر، ماده ۱۱ آن نیز مقرر می‌دارد: «صدور مجوز برای انجام هر نوع فعالیت اقتصادی مجاز، ایجاد بنا و تأسیسات و تصدی به انواع مشاغل توسط اشخاص حقیقی و حقوقی، در مورد مشاغلی که متصدی مستقیم ندارند، در محدوده منطقه فقط در اختیار سازمان می‌باشد

همایش بین المللی اتحادیه اقتصادی اوراسیا ونقش ژئوپلیتیک مناطق آزاد در توسعه روابط منطقه ای

International Conference on the Eurasian Economic Union and Geopolitical Role of Freezones in the Development of Regional Relations

«وجود چنین رویکردی در اداره مناطق آزاد تجاری - صنعتی با تصویب ماده ۱۱۲ قانون برنامه پنجم تکمیل شده است؛ به گونه ای که بر اساس بند الف این ماده «مدیران سازمان های مناطق آزاد به نمایندگی از طرف دولت، بالاترین مقام منطقه محسوب می شوند و کلیه وظایف، اختیارات و مسؤولیت های دستگاه های اجرائی دولتی مستقر در این مناطق به استثناء نهادهای دفاعی و امنیتی به عهده آنها است». بنابراین، نظام حقوقی حاکم بر اداره مناطق آزاد تجاری از طریق طراحی یک ساختار سازمانی در قالب شرکت با لحاظ کلیه اختیارات به استثنای نهادهای دفاعی و امنیتی به شیوه متمرکز مورد توجه قرار گرفته است. در واقع، مناطق آزاد ایران نتوانسته است اهدافی را که برای حصول به آن تأسیس شده است، برآورده سازد و یکی از دلایل عمده این شکست را باید در ساختار اداره این مناطق بررسی کرد. از یک سو، پیچیدگی و ابهام ساختاری و از سوی دیگر ساختار دولتی حاکم بر این مناطق در کنار عوامل دیگری، به عنوان مهم ترین موانع توسعه کیفی این مناطق بوده اند؛ در حالی که، تجارب جهانی حکایت از موفقیت مناطق آزادی دارد که اداره آن در دست بخش خصوصی بوده است. در پی ابلاغ سیاست های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی و متعاقب آن تصویب قانون اجرای سیاست های کلی اصل ۴۴ و شروع روند خصوصی سازی در کشور، امکان واگذاری اداره مناطق آزاد تجاری به بخش خصوصی واقع شد (افتخارچهرمی و رضوانی، ۱۳۹۵: ۲۵۲).

نمودار: سلسله مراتب حقوقی-اداری در مناطق آزاد ایران (فضلی و هداوند، ۱۳۹۶: ۱۰)

آدرس دبیرخانه: تهران-سعادت آباد-بلوار فرحزادی-میدان کتاب-خیابان
کوهستان-کوچه گل آذین-بن بست یک-پلاک یک-طبقه سوم
آدرس سایت: www.iag.ir تلفن: ۰۲-۲۲۳۵۷۸۵۶ پست الکترونیکی: info@iag.ir

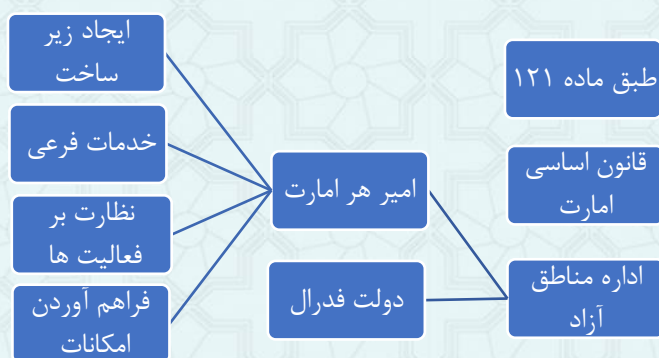

همایش بین المللی اتحادیه اقتصادی اوراسیا و نقش ژئوپلیتیک مناطق آزاد در توسعه روابط منطقه ای

International Conference on the Eurasian Economic Union and Geopolitical Role of Freezones in the Development of Regional Relations

۲-۵- مدیریت مناطق آزاد امارات متحده عربی

مناطق آزاد تجاری امارات متحده عربی به دلیل نحوه توسعه و رویکرد خاص منطقه‌ای به عنوان یک فرصت و قوت برای این کشور به شمار می‌روند. یکی از دستاوردهای قابل توجه مناطق آزاد این کشور در دهه گذشته، توسعه سریع صنعتی بوده است. از سال ۱۹۹۰ دبی به عنوان پیشگام مناطق آزاد امارات در جهت تنوع بخش‌های اقتصادی حرکت نمود و در این راستا برنامه توسعه شهری خوبی را پیش‌بینی نمود. امارات متحده عربی مرکز توزیع بین‌المللی در سطح منطقه‌ای است و در دو دهه گذشته با رشد عظیم شهری مواجه بوده است. حاکمیت مناطق آزاد با استفاده از ایجاد زیرساخت اساسی توانسته است نسبت به جذب سرمایه در این مناطق اقدام نماید. سرمایه‌های کلان بازار مستغلات در پروژه‌های بزرگ این شهر به عنوان سیمای ساخت و ساز و مستغلات بر رشد بخش‌های غیر نفتی اقتصاد شهر موثر بوده است (Shaw, 2016: 77). در این کشور هر منطقه توسط یک حاکمیت مجزا که مرتبط با دولت مرکزی است اداره می‌شود و این نهاد تمامی مجوزهای لازم برای فعالیت را در محدوده آن منطقه صادر می‌نماید. در مناطق آزاد امارات نیز واگذاری زمین به ضرورت اجاره و یا واگذار قطعی می‌باشد که هر کدام دارای شرایط و میزان سرمایه‌گذار حداقلی می‌باشند. در امارات بیش از ۴۰ منطقه آزاد وجود دارد که بیشترین آن دبی با بیش از ۲۵ منطقه آزاد و شارجه با ۸ منطقه آزاد می‌باشد (Böhmer and Farid, 2010, :55).

نمودار: مدل مفهومی اداره مناطق آزاد امارات متحده عربی

همایش بین المللی اتحادیه اقتصادی اوراسیا و نقش ژئوپلیتیک مناطق آزاد در توسعه روابط منطقه ای

International Conference on the Eurasian Economic Union and Geopolitical Role of Freezones in the Development of Regional Relations

در مورد منطقه آزاد جبل علی نیز وضعیت به همین منوال است. به شهادت آمار و اطلاعات موجود، از بین تمامی مناطق آزادی که در کشورهای عربی ایجاد شده است، در حال حاضر منطقه آزاد جبل علی در امارات قدرتمندترین مدل اداره را داراست. منطقه آزاد جبل علی در سال ۱۹۸۰ و در پی دستور حاکم وقت دبی یعنی شیخ راشد بن سعید آل مکتوم پایه گذاری شد. رجع اداره کننده منطقه آزاد جبل علی سازمانی بود که در پی دستور شماره ۱ سال ۱۹۸۵ حاکم دبی با عنوان " ایجاد مرجع منطقه آزاد در بندر جبل علی " تاسیس شد. مرجع مذکور، مسئول وضع مقررات، تنظیم امور و نظارت بر منطقه آزاد جبل علی است. مسئولیت های مرجع مذکور به صورت جزئی عبارت است از: ایجاد زیرساخت لازم برای منطقه، وضع مقررات، تنظیم فعالیت های مشتریان در منطقه، صدور مجوز فعالیت، انعقاد قراردادهای اجاره کوتاه مدت یا بلند مدت برای املاک مورد نیاز مشتریان، کمک به سرمایه گذاران در یافتن و استخدام مدیران، کارمندان، کارگران و حرفه های مورد نیاز آنها، وضع قوانین مورد نیاز برای شرکت های فعال در منطقه و فراهم کردن نیروی فنی، حرفه ای و اجرایی برای این شرکت ها است. تا سال ۲۰۰۱ اداره منطقه آزاد جبل علی مانند سایر مناطق آزاد دبی در اختیار مرجع اداره کننده بود تا اینکه طبق فرمان شیخ مکتوم آل مکتوم حاکم دبی سازمان بنادر دبی، شرکت گمرکات دبی و مرجع اداره منطقه آزاد جبل علی در هم ادغام و " شرکت بنادر، گمرکات و مناطق آزاد " تاسیس شد. در واقع این سه نهاد با ادغام، کنسرسیومی را ایجاد کردند که منجر به تشکیل شرکت جدید برای اداره این منطقه آزاد شد. در ماه می همان سال شیخ مکتوم بن رشید آل مکتوم، سلطان احمد بن سلیمان را به عنوان مدیر اجرایی شرکت مذکور منصوب کرد؛ تاکنون نیز وی در همین مسند قرار دارد. بر طبق فرمان مذکور، این شرکت شخصیت مستقل مالی و اجرایی دارد و بر اساس اصول تجاری و بازرگانی اداره می شود. به نظر می رسد یکی از دلایل موفقیت منطقه آزاد جبل علی را باید در ثبات و کیفیت مدیریت آن جستجو کرد؛ شرکت اداره کننده که از زمان تشکیل از ثبات مدیریتی برخوردار بوده، بیشترین تلاش خود را جهت ارائه سریع بهترین خدمات به فعالان اقتصادی، به دور از مداخلات سیاسی، بروکراسی های معمول اداری و تشریفات زاید انجام داده است. در این منطقه اغلب امور، به صورت اینترنتی قابلیت انجام و پیگیری دارند و پرتال تجارت دبی در خصوص فعالیت های مرتبط با منطقه ۱۶۲ مورد خدمات الکترونیکی نظیر ثبت نام سرمایه گذاران، صدور و تمدید مجوزها، درخواست ویزا و پرداخت های الکترونیکی ارائه می کند. این موضوع تاثیر بسزایی در تسریع روند سرمایه گذاری در این منطقه داشته است. ایجاد تمرکز در ارائه خدمات به مشتریان یکی از شعارهای اصلی و پررنگ این منطقه آزاد است که بدون شک برای سرمایه گذاران یک مزیت محسوب می شود (رضوانی و رضوانی، ۱۳۹۸).

همایش بین المللی اتحادیه اقتصادی اوراسیا و نقش ژئوپلیتیک مناطق آزاد در توسعه روابط منطقه ای

International Conference on the Eurasian Economic Union and Geopolitical Role of Freezones in the Development of Regional Relations

۳-۵- مدیریت مناطق آزاد ترکیه

تاریخچه مناطق آزاد در ترکیه به امپراتوری عثمانی باز می‌گردد. اگرچه اقداماتی در مورد مناطق آزاد در سال‌های پایه و اساس جمهوری انجام شد، اما نتایج موفقیت آمیزی حاصل نشده است. اتخاذ اقتصاد بازار آزاد، همراه با تصمیمات ۲۴ ژانویه در ترکیه، اهمیت آن را برای اقتصاد این کشور افزایش داده شد و تغییرات اساسی در مناطق آزاد ایجاد شد و قانون مناطق آزاد در سال ۱۹۸۵ به تصویب رسید. مناطق آزاد در قانون مناطق آزاد؛ علیرغم قرار گرفتن در مرزهای سیاسی کشوری که در آن واقع شده‌اند، آنها به عنوان مکان‌هایی تعریف می‌شوند که مشوق‌ها، مزایا و معافیت‌های گسترده‌تری از نظر فعالیت‌های صنعتی و تجاری برای آنها فراهم شده‌است که از نظر تجارت خارجی، مالیاتی و قوانین گمرکی خارج از خط گمرک در نظر گرفته می‌شوند. در تعریف مناطق آزاد همراه با مزایا و معافیت‌ها؛ با هدف افزایش صادرات و پس انداز سرمایه‌های خارجی، افزایش قدرت بنگاه‌های داخلی در عرصه رقابت بین‌المللی، ترغیب به توسعه صنایع صادرات محور، افزایش ورود ارزهای خارجی به کشور، کمک به حل مشکل اشتغال با فرصت‌های شغلی جدید و دستیابی به تکنیک‌های پیشرفته تولید و مدیریت می‌باشد (Imamoğlu, 2019, 1). ترکیه دارای ۲۱ منطقه آزاد تجاری در سراسر کشور است. از زمان تأسیس اتحادیه گمرکی EC- ترکیه در سال ۱۹۹۶، صادرات به اتحادیه اروپا از مشاغل داخلی در ترکیه عاری از مالیات بوده است. هدف این است که مناطق آزاد با کاهش هزینه‌ها و افزایش بهره‌وری برای سرمایه‌ها در تلاش برای باز شدن به خارج، رقابت بین‌المللی را بدست آورند. در حالی که برخی از این مناطق آزاد برای تجارت کار می‌کنند، برخی از آنها در بخش‌های خاصی تخصص دارند و برخی از آنها تولید صنعت تولید را برای صادرات انجام می‌دهند (Acar & Gültekin, 2017: 32).

نقشه مناطق آزاد ترکیه (منبع: Mum, 2009: 8)

همایش بین المللی اتحادیه اقتصادی اوراسیا و نقش ژئوپلیتیک مناطق آزاد در توسعه روابط منطقه ای

International Conference on the Eurasian Economic Union and Geopolitical Role of Freezones in the Development of Regional Relations

قوانین مربوط به مناطق آزاد تجاری در ترکیه:

توسعه اصلی مناطق آزاد با "قانون مناطق آزاد به شماره ۳۲۱۸" در روزنامه رسمی در سال ۱۹۸۰ و شماره ۱۸۷۸۵ پس از تصمیمات ۲۴ ژانویه ۱۹۸۰ منتشر شده است. قانون مناطق آزاد به شماره ۳۲۱۸، که شامل مفاد کلی در مورد مناطق آزاد است، یک قانون کوتاه است و از چهار قسمت تشکیل شده است.

- قسمت اول شامل مفاد کلی در مورد مناطق آزاد است. در ماده ۲ قانون مربوط، اختیار تعیین محل و مرزهای مناطق آزاد به شورای وزیران داده شده است. در این بخش، فعالیتهایی که می توان در مناطق آزاد انجام داد نیز توضیح داده شده است.

- قسمت دوم شامل مقررات مربوط به تنظیم مناطق آزاد است. در این بخش، جایی که درآمد و هزینه مناطق آزاد و مشوق ها و معافیت های ارائه شده در مناطق مشخص شده است، اصول تنظیم مناطق آزاد توضیح داده شده است.

- در قسمت سوم، قوانین کلی در مورد شیوه های تجارت خارجی در مناطق آزاد توضیح داده شده است.

- در قسمت چهارم و آخرین قانون مربوط، اصول کار و تأمین اجتماعی مناطق آزاد تعیین شده است. طبق این قانون، T.C. بیان شده است که مفاد قانون تأمین اجتماعی در مناطق آزاد نیز اعمال خواهد شد (Tümenbatur, 2012, 346-347).

از جمله مزایای مناطق آزاد تجاری ترکیه می توان به؛ امکان بهره مندی از مزایای مالیاتی برای کاربران سازنده، فرصت برنامه ریزی میان مدت و بلند مدت، فرصت انتقال سود، تسهیل تجارت خارجی، تسهیلات تجارت عاری از رویه وظایف گمرکی، دسترسی آسان به کشورهای اتحادیه اروپا، رفتار برابر، بدون محدودیت زمانی، مدیریت فعالیت های تجاری با توجه به تقاضای بازار و شرایط، فرصت حسابداری تورم، دسترسی به بازارهای داخلی و خارجی، کاهش رویه های بوروکراتیک و مدیریت پویا، موقعیت مکانی استراتژیک، استانداردهای رقابتی زیرساخت، مدیریت زنجیره موجودی، اشاره کرد (Yurdakul, 2019). اما به طور کلی، مشخص شده است که تفاوت زیادی بین مناطق آزاد موجود در غرب این کشور که صنعت و شهرنشینی توسعه بیشتری داشته است با مناطق آزاد موجود در شرق ترکیه وجود دارد. اولین ناراحتی در اینجاست ناشی از خود منطقه آزاد نیست، بلکه ناشی از مدیریتی است که وظیفه خود را انجام نمی دهد. تقریباً ۶۰ میلیون دلار هر

همایش بین المللی اتحادیه اقتصادی اوراسیا و نقش ژئوپلیتیک مناطق آزاد در توسعه روابط منطقه ای

International Conference on the Eurasian Economic Union and Geopolitical Role of Freezones in the Development of Regional Relations

ساله به دلیل فعالیت های منطقه آزاد به بودجه عمومی واریز می شود. مناطق آزاد که تقریباً ۱۵٪ تجارت جهانی را مدیریت می کنند، از این نظر سهم زیادی در اقتصاد دارند، خصوصاً از نظر اشتغال. مناطق آزاد، به ویژه در کشورهایی که فرصت های خوبی برای مسائل اشتغال مانند ترکیه ایجاد می کنند. حدود ۴۶۰۰۰ نفر در مناطق آزاد تجاری در ترکیه اشتغال دارند. البته سهم این مناطق در اشتغال بسیار بیشتر از این تعداد است. بنابراین، مناطق آزاد تجاری در ترکیه گفتند که به کاهش بیکاری کمک کرده است (Paksoy & güllü, 2012:131).

اداره کل مناطق آزاد که در سال ۱۹۸۳ به عنوان یک اداره کل وابسته به نخست وزیر با مصوبه قانون شماره ۱۵۱ تأسیس شد، در سال ۱۹۸۴ با مصوبه قانون شماره ۲۲۳ به سازمان ریزی کشور وابسته شد. بعداً، با مصوبه قانون شماره ۴۳۶، در سال ۱۹۹۱ به عنوان مدیرکل به وزارت امور خزانه داری و تجارت خارجی نخست وزیر پیوست، اما در سال ۱۹۹۴ وزارت امور خارجه. با تقسیم به دو عنوان وزیر امور خزانه داری و تجارت خارجی، اداره کل مناطق آزاد به وزارت امور خارجه وابسته شد (Hava, 1999:116).

نمودار: مدل مفهومی اداره کل مناطق آزاد ترکیه از سال ۱۹۸۳ تا کنون

همایش بین‌المللی اتحادیه اقتصادی اوراسیا و نقش ژئوپلیتیک مناطق آزاد در توسعه روابط منطقه‌ای

International Conference on the Eurasian Economic Union and Geopolitical Role of Freezones in the Development of Regional Relations

عضویت دولت‌ها در نهادها و سازمان‌های بین‌المللی و کثرت موافقتنامه‌های اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و امنیتی دوجانبه، منطقه‌ای و بین‌المللی از شاخص‌های توان (قدرت) دولت‌ها در عرصه روابط بین‌المللی محسوب می‌شود. دولت‌ها با انعقاد موافقتنامه‌های مختلف با سایر بازیگران عرصه بین‌الملل در پی تحصیل هر چه بیشتر منافع ملی خود هستند. ترکیه عضو سازمان جهانی تجارت، سازمان همکاری‌های اقتصادی و توسعه (OECD)، اکو، همکاری‌های اقتصادی دریای سیاه (BSEC) و برخی نهادها و سازمان‌های بین‌المللی دیگر است. این کشور دارای اتحادیه گمرکی (CUSTOM UNION) با اتحادیه اروپا و موافقتنامه تجار آزاد با جامعه تجارت آزاد اروپا (EFTA) و کشورهای اروپای مرکزی و شرقی (CEE) است. به تازگی دولت این کشور در پی انعقاد موافقتنامه تجارت آزاد با کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس (GCC) نیز برآمده است (دیده‌ور، ۱۳۸۸: ۳۵). ظرافت و ذکاوتی که دولتمردان ترک برای بهره‌مندی از چنین موافقتنامه‌هایی از خود بروز داده‌اند قابل توجه است. با ارتقای موقعیت تکنولوژیکی و سرمایه‌ای شرکت‌های متعلق به کشورهای در حال توسعه، روند سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در طی سال‌های اخیر تاحدودی متحول شده و کشورهای در حال توسعه نیز، خود اقدام به سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در سایر کشورها اعم از توسعه‌یافته و در حال توسعه نموده‌اند تا بتوانند بازارهای جدیدی را برای محصولات خود به وجود آورند. به تازگی دیپلمات‌های ترک در محل مأموریت خود در کشورهای جنوب، جنوب شرق و شرق آسیا اقدام به رایزنی‌های فراوانی کرده‌اند تا با توجه به موافقتنامه اتحادیه گمرکی بین این کشور و اتحادیه اروپا، شرکت‌های آسیایی را به حضور و سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد تجاری خود ترغیب کنند. در این صورت شرکت‌های آسیایی با حضور و تولید در مناطق آزاد ترکیه، کالاهای تولیدی خود را به نام ترکیه و تحت تسهیلات موجود در مناطق آزاد این کشور، وارد بازارهای اروپا خواهند کرد (Taarji, 2005).

۶- نتیجه‌گیری

امروزه کشورها برای تامین سرمایه و ایجاد زیرساخت‌های اساسی رشد و توسعه اقتصادی، کسب فناوری‌های نوین، ایجاد اشتغال و مواردی از این قبیل، ناگزیر از برنامه ریزی برای جلب و جذب سرمایه‌های داخلی و خارجی هستند و ایجاد مناطق آزاد و ویژه اقتصادی یکی از مهم‌ترین راهکارهای کشورهای مختلف دنیا در چند دهه اخیر برای نیل به این مهم بوده است. منطقه آزاد تجاری، قلمرو معینی است که غالباً در داخل یا در مجاورت یک بندر قرار گرفته است و در آن تجارت آزاد با سایر نقاط جهان انجام می‌شود.

همایش بین المللی اتحادیه اقتصادی اوراسیا و نقش ژئوپلیتیک مناطق آزاد در توسعه روابط منطقه ای

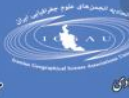
International Conference on the Eurasian Economic Union and Geopolitical Role of Freezones in the Development of Regional Relations

با توجه به آمار ارائه شده از مناطق آزاد کشور و اهداف ایجاد آن‌ها، این مناطق با مشکلات و چالش‌های بسیاری روبرو می‌باشند و به بسیاری از اهداف خود نرسیده‌اند. در بخش صادرات، این مناطق به پایگاه‌هایی برای ورود کالا به کشور تبدیل شده‌اند. قسمت اعظم مواد اولیه و قطعات نیمه ساخته شده صنایع مستقر در مناطق آزاد، وارداتی هستند، از سوی دیگر، صنایع داخلی نیز دارای ساختاری وابسته می‌باشند، بدین لحاظ نمی‌توان خالص صادرات چندانی را از مناطق آزاد انتظار داشت، همچنین در زمینه اشتغال نیز مناطق آزاد کشور نتوانسته‌اند به اهداف مورد نظر خود دست یابند، پایین بودن دستمزد برای کارگران عادی و همچنین بالا بودن سطح دستمزدهای کارگر فنی به دلیل مهاجرت کم آن‌ها که باعث به وجود آمدن تفاوت در سطح درآمد بخش صنعت و خدمات شده است. در آخر، به سبب نبود ابزارهای کنترلی، مناطق آزاد مورد سوء استفاده قاچاقچیان کالا نیز قرار گرفته است (مقدسی، ۱۳۸۹: ۵). بنابراین، یکی از راهکارهای سودمند برای موفقیت مناطق آزاد، می‌تواند وجود یک بازنگری جدی و اصلاح در نحوه اداره این مناطق باشد.

حال در این تحقیق در گام نخست سعی شده است با داشتن یک نگرش مقایسه‌ای به نحوه مدیریت مناطق آزاد سایر کشورها، بهترین نوع اداره این مناطق معرفی شود و در گام دوم با ارائه یک مدل مفهومی از نحوه اداره مناطق آزاد سه کشور ایران، امارات و ترکیه، این مفاهیم بهتر درک شود. در ادامه می‌توان به این اشاره کرد که مدل‌های مدیریت مناطق آزاد سه نوع هستند: مدل سازمانی (یک شرکت خصوصی یا عمومی و یا به صورت مشترک مسئول سازماندهی این مناطق هستند)، مدل اداری (اداره‌های محلی به صورت مستقیم مدیریت مناطق آزاد را بر عهده دارند) و مدل یکپارچه (مجموعه‌ای از مدل‌های سازمانی و اداری است).

مناطق آزاد تجاری ایران همانطور که قبل تر بیان شد دچار مشکلاتی هستند. با وجود اینکه احکام قانونی متعددی در خصوص یکپارچه سازی امور مدیریتی و واگذاری اختیارات دستگاه‌های اجرایی در داخل محدوده مناطق آزاد تصویب شده است، اما عمده این مناطق در عمل درگیر امور شهری و روستایی هستند و در رسیدن به اهداف اقتصادی مطابق سایر مناطق آزاد موفق دنیا ناکام مانده‌اند. از منظر فلسفه تاسیس مناطق آزاد در ایران مانند سایر مفاهیم اقتصادی سیاست‌گذار صرفاً با یک الگو برداری ناقص و بدون رعایت پیش نیازهای اساسی برای ایجاد این مناطق اقدام به تاسیس مناطق آزاد کرده و به نتایج مورد انتظار قانون گذار در این خصوص عمدتاً نرسیده است.

در خصوص نحوه اداره مناطق آزاد امارات متحده عربی می‌توان گفت: این کشور از مدل اداری استفاده کرده است و علت موفقیت مناطق آزاد خود را مدیون محلی بودن مدیریت است؛ یعنی امیر هر امارت به صورت محلی برای مناطق آزاد خود

همایش بین المللی اتحادیه اقتصادی اوراسیا و نقش ژئوپلیتیک مناطق آزاد در توسعه روابط منطقه ای

International Conference on the Eurasian Economic Union and Geopolitical Role of Freezones in the Development of Regional Relations

تصمیم گیری می کند و سرمایه گذران شرکت های خصوصی در این مناطق بسیار فعال هستند. و در نهایت در کشور ترکیه، اداره کل مناطق آزاد وابسته به وزارت امور خارجه می باشد؛ یعنی مناطق آزاد در این کشور با مدل سازمانی و دخالت دولت انجام می شود. اما علت موفقیت مناطق آزاد تجاری ترکیه را می توان عضویت های متعدد این کشور در توافقنامه های گمرکی و اقتصادی و امضای قرارداد های سودمند دیپلمات های ترک در محل ماموریتشان دانست، در حال حاضر اتحادیه اروپا دارای بزرگترین شبکه موافقتنامه های تجاری در جهان است. دولت ترکیه نیز به اعتبار برخورداری از موافقتنامه اتحادیه گمرکی با اتحادیه اروپا به طور خودکار از منافع این موافقتنامه ها بهره مند می شود. ارتقای ترکیه به این سطح از موافقتنامه های تجارت منطقه ای با اتحادیه اروپا بیانگر اعمال تغییرات مورد نظر این اتحادیه در عرصه های سیاسی و اقتصادی ترکیه می باشد.

۷- پیشنهادات

با توجه به مشکلات متعددی که ایران در اداره مناطق آزاد خود دارد و نگرش مقایسه ای که به مدیریت مناطق آزاد در کشورهای امارت و ترکیه شد، می توان پیشنهادهای زیر را برای بهتر شدن وضعیت مناطق آزاد ارائه کرد:

۱. ایران می تواند در اداره مناطق آزاد خود مانند امارات از مدل اداری (دولت های محلی) استفاده کند تا در این مناطق شاهد کاهش بروکراسی باشیم.
۲. همچنین ایران می تواند مانند ترکیه که موافقتنامه های تجاری با اتحادیه اروپا دارد، با اتحادیه اروپا روابط دیپلماتیک خود را افزایش دهد تا از فواید همکاری با این اتحادیه برخوردار شود.

همایش بین المللی اتحادیه اقتصادی اوراسیا و نقش ژئوپلیتیک مناطق آزاد در توسعه روابط منطقه ای

International Conference on the Eurasian Economic Union and Geopolitical Role of Freezones in the Development of Regional Relations

منابع

- ابراهیم خانی، حسین (۱۳۸۴): بررسی تطبیقی حقوق کار در مناطق آزاد تجاری (ایران، چین و امارات)، نشر آریان، چاپ اول، تهران.
- ابراهیمی، علی و لطفی، حیدر (۱۳۹۶): نقش و تأثیر مناطق آزاد در اقتصاد ایران با تأکید بر منطقه آزاد چابهار به منظور ارائه مدلی فرا منطقه‌ای برای اقتصاد و سیاست خارجی ایران، فصلنامه علمی-پژوهشی جغرافیا (برنامه ریزی منطقه ای)، سال هفتم، شماره ۴، پاییز، صص ۲۴۰-۲۱۷.
- احمد زاده، بهمن و لطفی، حیدر (۱۳۹۶): تأثیر مناطق آزاد بر تجارت بین الملل؛ مطالعه موردی منطقه آزاد کیش؛ فصلنامه نگرش های نو در جغرافیای انسانی، سال نهم، شماره دوم، صص ۱۵۸-۱۷۷.
- اسماعیل زاده، خالد (۱۳۹۲): ارزیابی اثرات ایجاد بازارچه‌های مرزی بر توسعه اقتصادی روستاهای پیرامون آنها نمونه مورد مطالعه: دهستان نور، شهرستان بانه، پایاننامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه زنجان.
- افتخارچهرمی، گودرز و رضوانی، ابراهیم (۱۳۹۵): الگوی خصوصیسازی ساختار اداره مناطق آزاد تجاری، مطالعات مدیریت راهبردی، شماره ۲۶، تابستان، صص ۲۷۵-۲۴۹.
- جان‌پرور، محسن (۱۳۹۶): نگرشی نو به مطالعات مرزی (مفاهیم، اصول، نظریه‌ها)؛ چاپ اول، انتشارات انجمن ژئوپلیتیک ایران، تهران.
- جبارزاده، فاطمه (۱۳۸۷): مناطق آزاد تجاری-صنعتی در آیین قانون، ماهنامه آغاز، سال اول، شماره ۶.
- حاجی‌نوروزی، شیمیا (۱۳۹۵): بررسی مسائل روز اقتصاد ایران، گزارش: مناطق آزاد تجاری و ویژه اقتصادی بسترها و الزامات، چالش‌ها و راهکارها، تهیه شده در: معاونت اقتصادی اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران، پاییز، صص ۳۳-۱.
- حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۷۸): خلیج فارس و نقش استراتژیک تنگه هرمز، انتشارات سمت، چاپ اول، تهران.
- حافظ‌نیا، محمدرضا و ذوقی‌بارانی، کاظم و احمدی‌پور، زهرا (۱۳۹۰): بررسی تأثیر الگوی دوگانه مدیریت سیاسی فضا بر کارکردهای مناطق آزاد: مطالعه موردی کیش، مدرس علوم انسانی-برنامه‌ریزی و آمایش فضا، دوره پانزدهم، شماره ۱، بهار، صص ۳۹-۲۱.
- حاجی‌پناه، نرگس و زرقاتی، هادی و خوارزمی، امیدعلی (۱۳۹۷): تحلیل نقش عوامل اجتماعی-فرهنگی در شکل‌گیری دولت محلی در ایران بر اساس نگرش سیستمی، پژوهش‌های جغرافیایی انسانی، دوره ۵۰، شماره ۳، پاییز، صص ۵۵۴-۲۳۷.
- دیده‌ور، بهرام (۱۳۸۸): مناطق آزاد تجاری: ایران و ترکیه، ویژه‌نامه اقتصادی، سال هشتم، شماره ۵۷.
- رضوانی، ابراهیم و رضوانی، مریم (۱۳۹۸): آشنایی با مناطق آزاد تجاری و ویژه اقتصادی، انتشارات نسل روشن.
- رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا و وجدانی‌تهرانی، هدیه و علی‌رازمی، ابراهیم (۱۳۸۸): ارزیابی و اولویت بندی مناطق آزاد تجاری ایران با استفاده از روش MADM، فصلنامه مدرس علوم انسانی، دوره ۱۳، شماره ۳، پاییز.
- عبده زاده، سیروان، فتح‌الهی، سعید (۱۳۹۴): بازارچه‌های مرزی و احساس امنیت اقتصادی-اجتماعی روستائیان مرزنشین مورد مطالعه: بازارچه‌ها و روستاهای مرزی شهرستان، فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات امنیت اجتماعی، شماره ۴۳.
- عسکری، علی و جعفری، تینا (۱۳۹۵): ارزیابی آثار اعطای معافیت مالیاتی در مناطق آزاد تجاری ایران (مطالعه موردی منطقه آزاد قشم، کیش و چابهار)، فصلنامه علوم اقتصادی، شماره ۳۷.
- علوی‌نسب، سیدمحمد (۱۳۸۱): مناطق ویژه اقتصادی چین: مدیریت، عملکرد و چشم‌انداز آینده، مجله مجتمع آموزش عالی قم، سال چهارم، شمار سیزدهم، تابستان، صص ۱۶۸-۱۴۹.
- فضلی، عزیزالله و هداوند، مهدی (۱۳۹۶): ماهیت حقوقی نظارت بر سازمان مناطق آزاد تجاری-صنعتی ایران، دو فصلنامه حقوق اداری (علمی-پژوهشی)، سال پنجم، شماره ۱۳، پاییز و زمستان، صص ۳۱-۹.
- قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری - صنعتی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۷۲.
- کامران، حسن (۱۳۸۱): علل توسعه نیافتگی مناطق آزاد ایرن؛ مجله تحقیقات جغرافیایی، شماره ۱۷.
- گرجی‌زندیانی، علی‌اکبر و باران‌زهی، محمد (۱۳۹۸): امکان استقلال اداری مناطق آزاد تجاری صنعتی در ایران، فصلنامه علمی پژوهشی حقوق اداری، سال ششم، شماره ۱۹، تابستان، صص ۱۷۰-۱۴۹.
- لطیفی، غلامرضا و امین‌آقایی، مهرناز (۱۳۸۶): جایگاه مناطق آزاد در برنامه‌ریزی منطقه‌ای ایران، فصلنامه‌ی علوم اجتماعی، شماره ۳۶، تابستان، صص ۱۰۲-۷۷.

همایش بین المللی اتحادیه اقتصادی اوراسیا و نقش ژئوپلیتیک مناطق آزاد در توسعه روابط منطقه ای

International Conference on the Eurasian Economic Union and Geopolitical Role of Freezones in the Development of Regional Relations

- نجفی، مهرداد و ابوطالب پور، علی (۱۳۸۸): سیر تکاملی مناطق آزاد و جایگاه آنها در توسعه اقتصادی کشورها با تاکید بر منطقه آزاد چابهار؛ فصلنامه دیدگاه، شماره تابستان، صص ۱۱۸-۸۱.
- محمدالموتی، مسعود (۱۳۷۴): مناطق آزاد و اثرات اقتصادی-تجاری آن، موسسات و پژوهش‌های بازرگانی، تهران.
- مقدسی، علیرضا (۱۳۸۹): مناطق آزاد: اصول، مفاهیم، کارکردها و راهکارها، راهکار مدیریت.
- ولی‌قلی‌زاده، علی و الله‌وردی‌زاده، رضا (۱۳۸۹): نگرش ژئوپلیتیکی-ژئوآکونومیکی بر منطقه آزاد تجاری-صنعتی ارس، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال ششم، شماره دوم، تابستان، صص ۱۸۱-۱۵۳.

- Acar, Sevil and Gültekin, Derya (2017): Dünyada ve Türkiye’de Serbest Bölgeler, Marmara İktisat Dergisi, Marmara Journal of Economics Volume, Cilt: 1 / Issue, Sayı: 1 Mart, ss/pp. 21-35.
- Böhmer, A and Farid, N (2010) Investment Policies and Promotion, working Paper, Amman.
- Bonchuk, Michael (2014). Nigeria - Cameroon borderland: Prospects of economic cooperation and integration, American Journal of Social Issues and Humanities.
- Hava, H. Tamer, (1999): “Serbest Bölgeler Ve Ege Serbest Bölgesi: Bir Durum Değerlendirmesi”, Dokuz Eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 1, İzmir.
- Haywood, Robert (2000); Free zones in the Modern World, World Economic Processing Zones Association Evergreen, Colorado, USA, CFATF Meeting Aruba, No. 5 Ver. 1. <http://www.wepza.org>.
- İmamoğlu, İ.K. (2019). “Serbest Bölgelerin Ekonomideki Etkinliği: Türkiye’deki Serbest Bölgeler Üzerine Bir Değerlendirme”, International Social Sciences Studies Journal, 5(50): 6542-6554.
- İnan, Süleyman (2005); Serbest Bölge ithalat ve ihracat Uygulamaları, www.alarkocarrier.com.tr.
- Kofi Oteng Kufuor (1997): The Ghana Free Zone Act, Transnat'l Law, 10, 245 263.
- Mum, Edvar (2009): Turkish free zones, General Manager, Mersin Free Zone Operator Inc.
- Öztürk, Lütfü (2004); “Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Dünyadaki Uygulamalara Teoriler Işığında Bir Bakış”, Akdeniz i. i.B.F. Dergisi, 7 Sayı, 110-128s.
- Paksoy, Sadettin and güllü, Mehmet (2012): SERBEST BÖLGELER ÜZERİNE BİR ARŞTIRMA: GAZİANTEP ÖRNEĞİ, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Electronic Journal of Social Sciences, Cilt:10, Sayı 113-133.
- Rumley, D & Minghi, J (1991): The Geography of the Border landscapes. London, by Routledge.
- Shaw. B (2016): Land Use in Dubai, University of Chicago Law School Chicago Unbound, Law School International Immersion Program Papers, 23.
- Tümenbatur, Atiye (2012): SERBEST BÖLGELER VE TÜRKİYE EKONOMİSİNE KATKILARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 21, Sayı3, Sayfa 339-356.
- Yurdakul (2019): Turkish Free Trade Zones, International Legal Consultancy, <https://www.mondaq.com/turkey/export-controls-trade-investment-sanctions/788638/turkish-free-trade-zones>.

آدرس دبیرخانه: تهران-سعادت آباد-بلوار فرحزادی-میدان کتاب-خیابان
کوهستان-کوچه گل آذین-بن بست یک-پلاک یک-طبقه سوم
آدرس سایت: www.iag.ir تلفن: ۰۲-۲۲۳۵۷۸۵۶۱ پست الکترونیکی: info@iag.ir

